ZESZYTY NAUKOWE POLITECHNIKI ŚLASKIEJ

Seria: ELEKTRYKA z. 62

Nr kol. 573

Edmund PIETKA

Politechnika Śląska Instytut Elektroenergetyki i Sterowania Układów

STRUMIEN CIEPŁA W KANALE KABLA PRĄDOWEGO KRIOOPOROWEGO

<u>Streszczenie.</u> W artykule omówiono niektóre zagadnienia związane z wymianą ciepła w kablu prądowym kricoporowym. Rozpatrzono zjawisko kryzysu wrzenia cieczy kriogenicznej oraz podano sposób określenia masy wyparowanego azotu.

1. Watep

Kable prądowe kriocporowe i nadprzewodzące stanowią interesujące rozwiązanie – ze względów technicznych i ekonomicznych – problemu przesyłu dużych mocy (rys. 1). W pierwszych publikacjach dotyczących tego zagadnienia zajmowano się jedynie możliwościami budowy i stosowania kabli nadprzewodzących [2]. Obecnie jednak zdaniem niektórych autorów [3,4] kable kriooporowe są najkorzystniejszym rozwiązaniem pod względem techniczno-ekonomicznym (rys. 2). Wykorzystanie kabli prądowych kriooporowych w warunkach krajowych wydaje się być uzasadnione, zwłaszcza w energochłonnych zakładach chemicznych, dysponujących w dostatecznych ilościach niehandlowymi cieczami kriogenicznymi. Wymaga to jednak szeregu badań szczególnie w sakresie technologii budowy optymalnych konstrukcji, przewodów prądowych kriooporowych.

Interesujący projekt wykorzystania techniki niskich temperatur przy konstrukcji skompensowanego toru wielkoprądowego w 6-elektrodowym piecu łukowo-oporowym o mocy 48 MVA przedstawiono w [5].

W torze wielkoprądowym w posteci współźrodkowych cylindrów płynie prąd o natężeniu 120 kA w przeciwnych kierunkach (rys. 3). Osiąga się w ten sposób symetryzację toru i sredukowanie zewnętrznego pola magnegycznego, a tym samym znaczne zmniejszenie dodatkowych strat cieplnych w osłonach termicznych. O obciążalności przewodów prądowych kriocporowych i sprawności przesyłu energii decydują między innymi warunki odprowadzania strat cieplnych. Pogorzzenie warunków wymiany ciepła powoduje zwiększenie różnicy temperatury pomiędzy przewodem prądowych a kriocieczą i wsrost rezystancji przewodu oraz obniżenie sprawności przesyłu. Jest to poważne zagadnienie w przypadku kabli prądowych kriocporowych. w których wymiana

1978

Rys. 1. Koszty jednostkowe różnych systemów podziemnego przesyłu energii elektrycznej [1]

1 - kable konwencjonalne napięcia przemiennego; 2 - kable konwencjonalne napięcia przemiennego z wymuszonym chłodzeniem; 3 - kable konwencjonalne napięcia stałego; 4 - kable kriooporowe; 5 - kable o izolacji gazowej pod ciśnieniem; 6 - kable nadprzewodzące

Rys. 2. Zależność nakładów inwestycyjnych N od temperatury roboczej żył kabla - ^OK [3]

ciepła realizowana jest przez odparowanie czyczy oziębiającej.Przekroczenie dopuszczalnego obciążenia spowodować może tzw. kryzys wrzenia kriocieczy.

Rys. 3. Układ 6-elektrodowego pieca z siecią wielkoprądową, wykonaną z nadprzewodników względnie chemicznie czystych metali oziębionych do temperatur kriogenicznych [5]

2. Kryzys wrzenia

Natężenie przepływu ciepła przy wrzeniu cieczy określają strumień cieplny q i przyrost temperatury ściany przewodu ψ_{μ} ponad temperaturę nasycenia T_a cieczy ($\Delta T = \psi_{\mu} - T_{a}$) wg zależności:

$$=q(\Delta T), \qquad (1)$$

przy czym ą - w W/m² odniesiony jest do czasu i powierzchni, na której następuje wrzenie.

Proces wrzenia cieczy w kablach prądowych kriooporowych, gdzie wymiana ciepła odbywa się przez odparowanie azotu, może mieć charakter wrzenia w dużej objętości. Oznacza to, że powstające pęcherze gazu odprowadzane są intensywnie, nie gromadząc się w osłonie termicznej kabla prądowego kriooporowego, a pęcherzyki gazu przechodzą swobodnie przez ciecz pod wpływem działaria sił grawitacji. Proces przepływu ciepła przy wrzeniu nasyconym składa się z kilku kolejnych i zróżnicowanych etapów wrzenia. Na rysunku 4 pokazano zależność (1), zaznaczając wszystkie etapy wrzenia. '

Edmund Piętka

pojawiają

(2)

W przypadku wrzenia azotu zależności strumienia ciepła od temperatury przegrzania podano na rys. 5. Przy nieznacznym przegrzaniu cieczy oraz małym strumieniu cieplnym przepływ ciepła zachodzi na skutek konwekcji naturalnej (rys. 4 przedział a).

na powierzchni ściany grzejnej. Liczba i czestość ich pojawiania się wzrasta w wyniku zwiększania strumienia wnikającego do cieczy. Jest to tzw. wrzenie pecherzykowe (rys. 4 przedział b). Gdy liczba pecherzyków jest dostatecznie duża, to zaczynaja one łaczyć się z soba, zanim zdążą się oderwać od ściany. Powstaje w ten sposób błona parowa, obejmująca ze wzrostem strumienia ciepła całą powierzchnię grzejna. Pogarsza ona znacznie intensywność odprowadzania cie-

W miarę zwiększania stru-

się pierwsze pęcherzyki pary

mienia cieplnego

Rys. 4. Krzywa wrzenia cieczy z zaznaczonymi etapami [6, 7]:

a – etap konwekcji naturalnej; b – wrzenie pęcherzykowe; c – wrzenie przejściowe; d – wrzenie błonowe

pła, której miarą jest współczynnik wnikania ciepła, ustalony w oparciu o równanie Pecleta:

$$a_1 = \frac{q}{\Delta T}$$
 •

Duże wartości wynikają z dużej intensywności mieszania cieczy przedzierającymi się przez nią pęcherzykami pary. Powstająca błone parowa powoduje gwałtowne zmniejszenie współczynnika (2) i taki etap wrzenia nazywa się wrzeniem błonowym. Gwałtowne przejście z etapu wrzenia pęcherzykowego przy q_{Imax} do wrzenia błonowego zwane jest pierwszym kryzysem wrzenia. Przejście odwrotne odbywa się także nagle w wyniku rozpadu błony na oddzielne pęcherze. Zachodzi ono jednak przy innej wartości strumienia ciepła i nazywane jest drugim kryzysem wrzenia. Zjawisko pierwszego kryzysu wrzenia, jakie może nastąpłć w czasie awarii kabla prądowego kriooporowego, wymaga szczególnego omówienia.

Z rysunków 4 i 5, wynika, że po przekroczeniu wartości g_{Imax} następuje skokowy i niebezpieczny wsrost temperatury ściany przewodu. Zaburzenia

186

w procesie wymiany ciepła powodują również wzrost rezystywności przewodu, która w temperaturze T, zgodnie z równaniem Gruneisena-Blocha[9],wynosi:

$$P = \frac{5}{86} \int_{0}^{\frac{1}{7}} \frac{x^5 \, dx}{(e^x - 1)(1 - e^{-x})} \, dla \quad \Theta > T > 0,5\Theta , \qquad (3)$$

przy czym:

8 - temperatura Debye'a przyjmowana jest w dokładnych obliczeniach jako temperatura charakterystyczna, właściwa dla danego metalu [10].

Rys. 5. Krzywa wrzenia dla ciekłego azotu [8] - wrzenie pęcherzykowe,wrzenie w warunkach przejściowych, wrzenie błonowe na kulkach o średnicach 12,7 mm (punkty =) i 25,4 (punkty •) (1 kcal/h-1,164 W)

Wzrost rezystancji kabla prądowego kriooporowego powoduje zwiększenie strumienia ciepła w przewodzie oraz przyrost jego temperatury. Zależność rezystancji chemicznie czystego aluminium od temperatury (rys. 6) pozwala na ocenę wartości przyrostu strat Joule'a.i gęstości strumienia ciepła. Charakterystyka przedstawiona na rys. 5 pozwala natomiast ocenić przyrost temperatury ściany grzejnej wywołany pierwszym kryzysem wrzenia.Na pierwszy kryzys wrzenia wpływa duża liczba czynników, a w szczególności kształt i położenie powierzchni grzejnej oraz wielkość i stosunek rozmiarów powierzchni wnikania ciepła do rozmiarów przestrzeni kanału zajmowanej przez wrzącą ciecz.

Rys. 6. Zależność rezystywności od temperatury dla chemicznie czystego aluminium [11]

Wyniki badań eksperymentalnych [12, 13] wykazały również wpływ pola elektrycznego na zjawisko kryzysu wrzenia. Pomiary mające na celu ustalenie krzywej wrzenia dla ciekłego azotu (rys. 5) wykonane zostały w USA na zlecenie NASA [8]. Wykonano je w warunkach wrzenia azotu na powierzchniach kulistych o rozmiarach 12,7 mm i 25,4 mm i w tym zakresie średnic nie wykazały wpływu wymiarów kul na przebieg krzywej wrzenia. Pozwoliły one również określić krytyczną wartość strumienia ciepła, $q_{\rm Imax} = 16,3.10^4$ W/m^2 , przydatną dla potrzeb konstrukcyjnych. Przykładowo, dla pręta o przekroju kołowym równym 100 mm², krytyczny strumień ciepła na jednostkę długości wynosi:

$$\dot{q}_{max} = 2\pi \cdot \dot{q}_{Tmax} = 5,774 \text{ kW/m} \text{ dla } \Delta T = 12 \dots 13 \text{ K}.$$
 (4)

Dla temperatury wrzenia azotu T = 77,35°K, przy ciśnieniu 98066,5 N/m², temperatura azotu na ściance grzejnej, gdzie występuje $\dot{q}_{Imex}$, jest o AT =

Strumień ciepła w kanale kabla ...

= 12 ... 13 K wyższa. Zwiększenie strumienia ciepła ponad wartość q_{Imax} spowoduje wrzenie błonowe, któremu odpowiada nagłe przejście z punktu krytycznego q_{Imax} na punkt leżący na odcinku odpowiadającym wrzeniu błonowemu (rys. 4). Ze względu na duże trudności pomiarowe dla wysokich temperatur (<500°K) i gęstości strumienia ciepła ustalenie dokładnej wartości $\triangle$ T nie wydaje się możliwe. Wartość $\triangle$ T można w przybliżeniu ocenić z eksploatacji krzywej na rys. 5.

Podczas wrzenia na powierzchni ściany występuje efekt łączenia się pęcherzy w jedną gazową warstwę izolującą, co powoduje znaczny wzrost temperatury ściany przewodów. Do powierzchni ściany z przestrzeni ciekłej przed ostają się sporadycznie i punktowo pojedyncze krople azotu, które momentalnie odparowują i podtrzymując izolującą warstwę azotu gazowego odpychają ciecz. Jest to niekorzystne, ponieważ wzrost temperatury powoduje wzrost rezystywności, a więc również zwiększone wydzielanie się ciepła, proporcjonalnie do kwadratu natężenia prądu. Krytyczne gęstości strumieni ciepła 4_{Imax} na powierzchni przewodów o przekroju kołowym podano na rys. 7. W stanie ustalonym krytycznej gęstości strumienia ciepła odpowiada, zgodnie z prawem Joule'a, krytyczna wartość prądu I, określona wzorem:

$$I_{k} = \sqrt{\frac{\mathbb{P} \cdot 4_{\text{Imax}}}{R}} \,. \tag{5}$$

Rys. 8. Charakterystyka rezystancji aluminiowego przewodu o przekroju kokowym w funkcji promienia dla prądu sinusoidalnie zmiennego 50 Hz w odniesieniu do rezystancji prądu stałego. Temperatura przewodu 77°K. Rezystyw-

ność SAL5NOK = 0,221.10⁻⁸ Sem

Ustalenie wartości prądu I. wymaga uwzględnienia przyrostu temperatury przewodu (rys. 5) oraz zmiany jego rezystywności (3). Dla prądu sinusóidalnego określenie krytycznej wartości I. wymaga dodatkowo uwzględnienia nierównomiernego rozkładu jego gęstości w przekroju poprzecznym przewodu. Zjawisko to powoduje wzrost rezystancji przewodu zależne od jego promienia, temperatury i stopnia czystości metalu (rys. 8).

Rys. 9. Zależność krytycznych gęstości pradu sinusoidalnie zmiennego 50Hz od powierzchni przekroju, dla krioprzewodów wykonanych z aluminiowych prętó ($g_{AL5N5770K} = 0,221.10^{-8} \, \Omega m$) o przekroju kołowym, zanurzonych w ciekłym azocie (77°K). (Obliczenia wykonano w oparciu i wyniki badań eksperymentalnych [8])

Zależność rezystancji $-R^{\times}$, przewodu o przekroju kołowym dla prądu sizuzoidalnie zmiennego w odniesieniu do rezystancji prądu stałego R_o, ujmuje równanie:

$$\frac{R}{R_{o}} = \frac{\alpha r_{o}}{2} \frac{\sqrt{\left[ber(\alpha r_{o})\right]^{2} + \left[bei(\alpha r_{o})\right]^{2}}}{\sqrt{ber'(\alpha r_{o})^{2} + bei'(\alpha r_{o})^{2}}} \cdot \sin\left[\varphi'(\alpha r_{o}) - \varphi(\alpha r_{o})\right]$$
(4)

przy czym:

$$\alpha = \sqrt{\omega \mu \gamma}; \quad \varphi'(\alpha r_o) = \arctan \frac{bei'(\alpha r_o)}{ber'(\alpha r_o)}; \quad \varphi(\alpha r_o) = \arctan \frac{bei(\alpha r_o)}{ber(\alpha r_o)};$$

^{x)}Określa się w oparciu o twierdzenie Pyontinga.

dzie:	
ω	- pulsacja,
μ	- przenikalność magnetyczna,
T	- konduktywność,
ro	- promień przekroju przewodu,
ber (α r _o) i	bei (ar _o) - funkcje Kelvina-Thomsona,
ber' (ar_) i l	pei' (ar) - pochodne funkcji Kelvina-Thomsona.

Zależność krytycznych gęstości prądu przemiennego o przebiegu sinusoidalnym (50 Hz) od przekroju aluminiowych przewodów, zanurzonych w ciekłym azocie, podano na rys. 9. W obliczeniach uwzględniono przyrost temperatury na powierzchni przewodu, zmianę jego rezystywności i przyrost rezystancji wskutek nierównomiernego rozkładu gęstości prądu. Niektóre wyniki obliczeń zestawiono w tablicy 1.

Tablica 1

Wartości współczynnika efektu naskórkowego (R/R_o), krytycznych gęstości strumienia ciepła (q_{Imax}) i gęstości prądu (I) w zależności od promienia przekroju (r_o) przewodów aluminiowych zanurzonych w ciekłym azocie

Lp.		1	2	3	4	5	6	7	8	9
S	mm ²	17,5	437,4	1749	3936	7028	10972	13767	14784	15792
ro	mm	2,36	11,8	23,6	35,4	47,3	59,1	66,2	68,6	70,9
R. R.o	-	1,005	2,043	3,799	5,562	7,328	9,094	10,154	10,508	10,861
q _{Imax}	<u>kw</u> m	2,4	12,08	24,11	36,17	48,39	60,50	67,77	, 70,23	72,58
I	A mm ²	215	67,11	34,87	23,45	17,69	14,22	12,68	12,24	11,87

Z przedstawionych w tabl. 1 wartości wynika, że kryzys wrzenia azotu może nastąpić w przypadku dużego przekroju przewodu, przy stosunkowo niskich gęstościach prądu. Nawet nieznaczne przekroczenie krytycznego natężenia prądu powoduje wrzenie błonowe, tzn. stan, w którym ilość wydzielonego ciepła jest tak duża, że grozi to gwałtownym odparowaniem azotu.

Dla przewodów o innych profilach przekroju ustalenie parametrów określających stan krytyczny wymaga kosztownych badań eksperymentalnych. Innym ważnym zagadnieniem jest sposób odprowadzania ciepła Joule'a z powierzchni nagrzanych, realizowany w przypadku skompensowanego kabla prądowego kricoporowego (rys. 10) przez odparowanie kriocieczy (azotu).

R

Rys. 10. Poglądowy rozkład strumieni cieplnych i temperatur w zależności od promienia w kanale przewodu kriooporowego:

1 - przewód główny, 2 - przewód kompensacyjny, 3 - ciekły azot, 4 - próżnia, 5 - izolacja perlitowo-azotowa

3. Wymiana ciepła przez odparowanie azotu

Proces odparowania następuje na powierzchniach styku ciekłego azotu ze ścianami przewodów (rys. 10, poz. 1, 2) oraz na ścianie kanału o promieniu r_k , przez którą strumień ciepła wnika z otoczenia. Wytworzoną parę można odprowadzać lokalnie poprzez otwory na ścianach kanału lub na końcach przewodu w przypadku krótkich odcinków zasilania (15 ... 30 m). Para wydziela się równomiernie na całej powierzchni przewodu, ale jej przepływ przez ciecz następuje w kierunku pionowym w postaci tzw. warkoczy w odległościach pokazanych na rys. 11.

Rys. 11. Kierunki główne ruchu pary azotu wytwarzane na powierzchni przewodu okrągłego [15] d_o – odległość,w której występują największe różnice temperatury na ścianie pręta

W przypadku lokalnego odbioru pary wrzenie azotu zachodzi w warunkach nieskrępowanych w dużej objętości. Odprowadzenie pary na końcach kanału powoduje wrzenie w tzw. warunkach skrępowanych. O warunkach wrzenia decyduje przepływ wytworzonej pary. a tylko w niewielkim stopniu ruch konwekcyjny cieczy, czy też nawet jej nieznaczny ruch wymuszony. Masa azotu, jaka w jednostce czasu w postaci gazowej powstaje w kanale kabla prądowego kricoporowego, określona jest zależnością:

 $\dot{n} = \frac{A \cdot q_{A1}}{r_{+}}$

(7)

w której:

- A powierzchnia, przez którą wnika ciepło,
- q₄₄ strumień ciepła wnikający do ciekłego azotu,

rt - utajone ciepło parowania azotu przy ciśnieniu 98066,5 N/m.

Ilość wyparowanego azotu w zależności od gęstości prądu w aluminiowych przewodach (rys. 10, poz. 1, 2) przedstawiono na rys. 12. Masa wyparowanego azotu w zależności od gęstości prądu i stopnia czystości metalu stanowi dla kabla prądowego kriooporowego jeden z istotnych elementów decydujących o sprawności przesyłu energii elektrycznej. Innym ważnym czynnikiem jest wartość strumienia ciepła wnikającego z otoczenia do ciekłego azotu. Dla przedstawionego na rys. 10 modelu jego gęstość na wewnętrznej ścianie kanału przy temperaturze otoczenia 295°K wynosi zaledwie 10,4W/m². Uzyskuje się to poprzez stosowanie dwóch osłon termicznych - próźniowej i perlitowo-azotowej. Zaletą tej konstrukcji jest możliwość eksploatacji kabla kriooporowego nawet w przypadku awarii instalacji próźniowej. Rozwią-

194

zanie takie zapewnia dużą niezawodność zasilania i w wielu przypadkach umożliwia usuwanie awarii w czasie eksploatacji krickabla.

4. Wnioski

W oparciu o przeprowadzone w różnych ośrodkach badania można założyć, że:

- a) przy transporcie energii elektrycznej w wysokości około 1 GW ekonomicznie uzasadnione jest stosowanie kabli prądowych kricoporowych. Wykazują one przy podanej mocy niższe koszty jednostkowe przesyłu energii niż kable tradycyjne i nawet kable nadprzewodzące;
- b) wykorzystanie techniki niskich temperatur w konstrukcji skompensowanego°kabla prądowego kriooporowego stanowi korzystne pod względem ekonomicznym rozwiązanie przesyłu energii elektrycznej. Zapewnia ono symetryzację toru i poważne zredukowanie zewnętrznego pola magnetycznego a tym samym likwidację strat magnetycznych w osłonie termicznej;
- c) pogorszenie warunków wymiany ciepła spowodować może kryzys wrzenia azetu. Zjawisko to zachodzi przy określonej granicznej gęstości strumienia ciepła na powierzchni przewodu - niezależnie od stopnia intensywności wymiany ciepła.
- d) przekroczenie granicznej gęstości strumienia ciepła na powierzchni przewodu spowoduje wrzenie błonowe azotu, tzn. stan, w którym nastąpi gwałtowne odparowanie azotu, co może być równoznanzna z eksplozją osłony termicznej kabla prądowego kriooporowego. Maksymalną gęstość prądu w przewodzie określa wartość dopuszczalnej gęstości strumienia ciepła na jego powierzchni,
- e) pręty o przekroju kołowym, zwłaszcza o dużych promieniach, nie wydają się być odpowiednim przewodem dla prądów sinusoidalnie zmiennych (50Hz) ze względu na intensywny wzrost strat Joule'a, wywołany zjawiskiem naskórkowym.

LITERATURA

- [1] Energy and the Future, Washington 1973.
- [2] Nagano M., Fukusawa M., Kume A.: Field test of liquid nitrogen cooled cryogenic power cable. Cryogenic Vol. 13, 1973 Nº 4, p. 291-323.
- [3] Graneau P.: Economics of underground transmission with cryogenic cables. IEEE Trans. Power App. and Syst. 1970 s. 1.
- [4] Afshartous S., Graneau P.: Econom assessment of a liquid-mitrogen-cooled cabla. Trans. IEEE Power App. and Syst. 1970 s. 8.

Strumień ciepła w kanale kabla ...

- [5] Smezjanskij M.J., Okołotin U.S.: Primienienie kriogiennogo ochłażdienija obmotok pasnych transformatorow i wtoricnych tokopodrodow, Elektrotermija, wyp. 71, 1968.
- [6] Stanizzewski B. Wymiana ciepła. Podstawy teoretyczne, PWN, Warszawa 1963.

ТЕПЛОВОЙ ПОТОК В КАНАЛЕ ТОКОВЕДУЩЕГО КРИОГЕННОГО КАБЕЛЯ

Резюме

В статье обсуждаются некоторые вопросы связанные с теплообменом в токоведущем криогенном кабеле. Рассматривается явление кризиса кипения криогенной жидкости и приводится способ определения массы испарившегося азота.

HEAT FLUX IN THE CRYO-RESISTANT CABLE CHANNEL

Summary

Some problems connected with heat transfer in cryoresistant cables are discussed, with attention drawn to the boiling crisis phenomenon of the cryogenic fluid.

A method of estimating the flow values of the heat penetrating the thermic shield of the cryo-duct is also given.